

ЕКОЛОГІЧНІСТЬ МУЗИЧНОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглянуто проблему зв'язку екологічності музичного простору та формування особистості людини. Показано, що основою естетичної реакції є афекти, що викликаються мистецтвом і переживаються людиною зі всією реальністю і силою, але знаходять собі розрядку в діяльності. Доведено існування зв'язку музичних уподобань людини з гармонійністю та особистісною зрілістю, що дає підставу визначити шляхи формування особистості засобами музичного мистецтва. Висока оцінка й визнання класичної музики як важливого елементу свого духовного багажу виникають у людини як результат певної зрілості його просоціальних установок, обраного стилю життя, обумовленого системою ціннісних орієнтацій особи.

Ключові слова: *екологічність, музичний простір, формування особистості людини, мистецтво, ціннісні орієнтації особи*

Вступ. Звукове оточення людини завжди впливає на формування особистості й її поведінку. Розвиток людства не можливо уявити без постійної уваги до оточуючої палітри звукових, шумових та музичних явищ, які часто впливають на людину більш значуще, ніж візуальні та чуттєві чинники. Інколи можливо це здається парадоксальним, бо вважається, що у сприйнятті зовнішньої інформації людини переважає зір. Проте, це підкреслює існування прямого, директивного доступу до психіки людини через слухове сприйняття.

Із стародавніх часів музика використовувалась як засіб впливу на психічний стан людини. У музиці було знайдено універсальні прийоми впливу на людину. Наприклад, військові марші чи гімни завжди викликають духовне піднесення, бадьорість. У цих музичних жанрах завжди використовуються такі музичні прийоми як пунктирний ритм, циклічність, мажорний лад, «висхідна» кварта. Отже, можна припустити, що існують специфічні механізми, які впливають на психіку людини, завдяки чому людина свідомо або несвідомо реагує на музичну тканину.

Постановка наукової проблеми. Вивчаючи музичні уподобання людини, можна скласти уявлення про рівень її соціального розвитку. Музичні інтереси людини складають одну з ланок її за-

гальної духовної культури, і в цій ланці, як у дзеркалі, може відобразитися з більшою або меншою повнотою вся особа з характерними для неї властивостями особистості. Отже, вивчення впливу властивостей особистості на сприймання музики дасть можливість визначити ці властивості через музичний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження [3,4,5,7,8] впливу музичного мистецтва доводять, що його особливістю є те, що, викликаючи протилежно спрямовані афекти, музика затримує (тільки завдяки початку антитези) моторний вираз емоцій і, зіштовхуючи протилежні імпульси, знищує афекти змісту, афекти форми, призводячи до вибуху, до розряду нервової енергії. У цьому перетворенні афектів, в їх самозгорянні, у вибуховій реакції, що призводить до розряду тих емоцій, які тут же були викликані, і полягає катарсис естетичної реакції.

На нашу думку, механізм впливу мистецтва на людину може бути представлений приблизно в такому вигляді: основою естетичної реакції є афекти, що викликаються мистецтвом і переживаються людиною зі всією реальністю і силою, але знаходять собі розрядку в тій діяльності фантазії, якої вимагає сприйняття мистецтва. Завдяки цьому затримується і пригнічується зовнішня моторна сторона афекту, і людині починає здаватися, що вона переживає тільки ілюзорні відчуття. На цій єдності почуття і фантазії і засноване будь-яке мистецтво.

Виходячи з аналізу літературних джерел (Г.Биховського [1], А.Маслоу [6] та інш.), бачимо, що висока оцінка й визнання класичної музики як важливого елементу свого духовного багажу виникають у людини як результат певної зрілості його просоціальних установок, обраного стилю життя, обумовленого системою ціннісних орієнтацій особи, які створюють загалом те, що становить «Я-концепцію», яка є уявленням про самого себе як цивілізовану людину.

Отже, встановлений на основі теоретичного аналізу нами зв'язок музичних уподобань людини з гармонійністю та особистісною зрілістю дає підставу визначити шляхи формування особистості засобами музичного мистецтва.

Мета статті: виявити вплив музики на формування особистісних якостей людини.

Ми виходили з припущення про те, що залежно від особистісних властивостей, людина віддає перевагу певним патернам музичного дискурсу. Отже, насамперед необхідно розробити концептуальні підходи до вивчення зв'язку властивостей особистості з особливостями сприймання музики; виявити основні компоненти та параметри музичного сприймання особистості та експериментально перевірити зв'язок виявлених компонентів з особливостями особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Мистецтво є особливий спосіб світосприйняття, який впливає на формування духовності так само, як і виховання, але тільки іншим шляхом. За самою своєю природою естетичне переживання залишається незрозумілим і прихованим у своїй сутності та протіканні від суб`єкта. Людина ніколи не знає і не розуміє, чому їй сподобався той чи інший мистецький твір. Все, що висловлюють для пояснення його впливу, є лише припущенням, раціоналізацією несвідомих процесів.

В ході наукового аналізу будь-який витвір мистецтва розглядається психологом як система подразників, свідомо і упереджено організованих з таким розрахунком, щоб викликати естетичну реакцію. При цьому, аналізуючи структуру подразників, необхідно відтворити структуру реакції людини на вплив музики, танцю, вірша тощо. Отже, без спеціального психологічного дослідження неможливо зрозуміти, які закони керують почуттями в художньому творі.

Для пояснення творчого процесу виявляється недостатнім механізм сенсорної корекції, хоча в адаптивній поведінці він посідає важливе місце. Передбачення результату дії, попереднє акцентування її становить лише передумову творчості; для творчості потрібна здатність до уявлень далекосяжного плану. В результаті цього регуляція поведінки підноситься на такий ступінь, коли створені образи-плани вже не обслуговують прямо тілесної дії, а відбувається регуляція ідеальна, яка має інші масштаби. Організм у своїй поведінці керується принципами – програмою майбутньої поведінки. Виникнення такого, по суті, аксіологічного принципу і є однією з умов формування духовності.

В цьому плані важливо розглянути співвідношення поняття духовності й адаптації. Існують певні межі, в яких адаптація має раціональний смисл, але за цими межами вона неспроможна протистояти руйнуванню організму: адже він не може безмежно змінюватися. Саме цей критичний момент примушує організм долати загрозливі впливи середовища і робити його сприятливим для життя. Тут міститься вихідний пункт для розкриття смислу духовності. Чим яскравіше індивідуалізовані предмет або явище, тим глибшою і ширшою виявляється їх співвіднесеність з оточенням. Думка людини – вища форма індивідуалізації – прагне абсолютної співвіднесеності зі світом як основної мети пізнання. Вища, ідеальна форма співвіднесеності виражається у світогляді людини, а вища практична форма – в її вчинках. Багатство духовного життя індивіда полягає в багатстві його дійсних стосунків зі світом. Отже, мистецтво життєтворчості формується за умов успішного протікання процесу соціалізації людини, що забезпечує її духовне зростання. Необхідною складовою

такого процесу є вплив мистецтва на становлення духовності особистості.

Висвітлення в зазначеному контексті соціального музичного дискурсу має виходити з того, що поглиблення субкультурної диференціації сучасного суспільства, робить актуальним розгляд як етнопсихічних особливостей музичного сприймання, так і особливостей субкультурних. Оптимальне дослідження субкультурних особливостей музичного сприймання як складової соціального музичного дискурсу може бути проведено лише на соціальне близьких групах населення, що мають приблизно однакові джерела музичної інформації.

Розглядаючи питання про форми дискурсу, слід зазначити, що відмінність в каналі передачі інформації має принципово важливі наслідки для процесів усного і письмового дискурсу. По-перше, в усному дискурсі породження і розуміння відбуваються синхронізовано, а в письмовому – ні. При усному дискурсі має місце явище фрагментації: мова породжується поштовхами, квантами – так званими одиницями інтонацій, які відокремлені один від одного паузами, мають відносно завершений контур інтонації, що тісно об'єднує усний дискурс з музичним. Друга принципова відмінність, пов'язана з різницею в каналі передачі інформації, – наявність контакту між говорячим і адресатом в часі і просторі: при письмовому дискурсі такого контакту в нормі немає (тому люди і вдаються до листування). В результаті при усному дискурсі має місце залучення особи, що говорить і адресата в ситуацію, тобто включення емоційного компоненту як процесуального переживання, що знову ж таки присутній в музичному дискурсі.

Зазначене вище дає можливість досягти оптимальних умов підтримки психологічної рівноваги людини з оточуючим середовищем. Відбувається це через компенсацію несвідомої установки установкою свідомості. В іншому випадку – свідомість придушується несвідомими імпульсами, а душа людини насичується конфліктними станами, деструктивні імпульси яких у будь-який час можуть вийти з-під контролю і штовхнути людину на аморальні чи кримінальні вчинки. Отже, музичне мистецтво – це той вид діяльності, який дає можливість для гармонізації внутрішнього із зовнішнім, тобто є важливою складовою формування особистості.

Проблема порушень моральних норм особами з девіантною поведінкою викликає занепокоєння у представників різних верств суспільства: правоохоронців, педагогів, психологів і пересічних громадян. Однією з причин виникнення у людини відхилень в поведінці та неналежного дотриманні соціальних норм є вплив засобів масової інформації, кіномистецтва, музики тощо. Невід'ємним елементом зазначених засобів впливу є музичний простір.

Простір, як і час – це складова будь-якого художнього, у тому числі і музичного, твору. Цілком правомірно, що категорія простору займає одно з центральних місць в сучасному науковому знанні. Множинність і різноманітність її проявів і тлумачень в науці ускладнює розуміння цієї категорії в мистецтві. Загальною тенденцією в розкритті просторових властивостей музики європейської професійної традиції є зміна смислового навантаження просторової категорії в кожному з епох, починаючи з середньовіччя до XXI століття включно.

Негативний вплив відсутності формування адекватного бачення сучасного музичного простору посилюється нагромадженням дисгармонійно-агресивного звукового середовища. Наприклад, звуковий супровід комп'ютерних ігор (які мають насильницький зміст) насичений багатьма музично-шумовими ефектами, які провокують звикання до дисонасних сполучень. Такі поєднання насичені динамічно контрастними наголосами, викривленням музичної та людської інтонацій, переключенням з музичної ідеї на штучні ефекти тощо.

Людина реагує на такий супровід по-різному: може відторгати ці впливи й чинити їм опір, наприклад слухати класичну музику після роботи з комп'ютером. Проте, частіше молодь занурюється саме у такий музичний простір, що надалі призводить до девіацій.

Вплив музики на настрій та світосприйняття є незаперечним. Наведемо цитату з твору І.Тургенєва «Дворянское гнездо» (надається мовою оригіналу): «Вдруг... над его головой, разлились какие-то дивные, торжествующие звуки; он остановился; звуки загремели еще великолепней; певчим сильным потоком струились они — в них, казалось, говорило и пело все его счастье... Сладкая, страстная мелодия с первого звука охватывала сердце, она вся сияла, вся томилась вдохновением, счастьем, красотой; она росла и таяла; она касалась всего, что есть на земле дорогого, тайного, святого; она дышала бессмертной грустью и уходила умирать в небеса. Лаврецкий выпрямился и стоял, похолодевший и бледный от восторга. Эти звуки так и впивались в его душу, только что потрясенную счастьем любви; они сами пылали любовью» [10].

Наведений приклад позитивного впливу музики на стан людини доводить, що музичний простір є важливою складовою формування загальної та музичної культури особистості. На сьогодні експериментальних досліджень, що доводять негативний вплив «токсичної музики» поки немає. Проте, проблема виникнення девіацій через негативний вплив дисгармонічного простору має бути вирішеною. Окрім зазначеної перешкоди у формуванні соціально адаптованої, гармонійної особистості засобами музики є складна ситуація з розвитком загальної музичної культури та музичних уподобань населення.

У ході вивчення музичних інтересів молоді, проведених в ході емпіричного дослідження було з'ясовано ставлення до музики різного типу з боку студентів першого курсу вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації і студентів четвертого курсу третього рівня акредитації (професійно-технічних училищ). Вибірка склала 136 осіб. Вивчався широкий спектр ціннісних орієнтацій, у тому числі і ставлення до музичної класики, української народної пісні, авторської самодіяльної пісні, важкого року і диско-музики. Музичні уподобання студентів виявилися пов'язаними з соціальним статусом їх сімей, який визначався рівнем освіти їх батьків і родом їх занять. Виявилось, що на особливості музичного сприйняття і оцінку музичного твору впливає приналежність слухача до конкретної соціальної групи певного прошарку населення, з відповідною субкультурою. Вік, рівень освіти, місце проживання впливають на характер музичних переваг не менш сильно, ніж наявність або відсутність спеціальної музичної освіти. Так, студенти з високим статусом частіше діставали освіту в вищих навчальних закладах і ставлення їх до об'єктів культури було більш зрілим і суспільно цінним. Вони в півтора рази частіше указували на позитивні емоції при сприйнятті класичної музики в порівнянні з тими, хто вчився в закладі першого-другого рівня акредитації. Тут можна зробити висновок як про нормативне споживання культури, так і про вищий духовний розвиток осіб, що вчать в вищих навчальних закладах. Серед, останніх, зокрема, 25,1% грають на фортепіано.

У відношенні до важкого року негативні студентів виявляються в два рази більшими в порівнянні з учнями першого-другого рівня акредитації (25,7% у студентів в вищих навчальних закладах проти 11,5% у учнів першого-другого рівня акредитації).

Сприйняття музики виявилось пов'язано і з успішністю. Захоплення і упевненість в собі при сприйнятті важкого року випробовують 16,7% відмінників, 25,8% «хорошистів» і 66,7% неуспішних. Ніхто з неуспішних учнів не відчують від творів цього жанру негативних емоцій. Але такі переживання відзначили у себе 20% відмінників і 24% «хорошистів». Можна припустити наявність в цьому жанрі особливої компенсаторної функції, що актуалізується при переживанні життєвих труднощів або невдач.

“Відмінники” і “хорошисти” дають в два рази більше позитивних оцінок українській народній пісні, ніж ті, хто числиться серед неуспішних. Якщо відношення до диско-музики в цілому у всіх опитаних однорідне і позитивне, то у відношенні до авторської самодіяльної пісні найбільшу кількість позитивних відгуків можна відзначити у студентів, які беруть активну участь в громадському житті.

Оцінка музичних жанрів виявилася залежною і від статі. Серед дівчат класика позитивно оцінюється приблизно в півтора рази час-

тіше, ніж серед хлопців (46,4% у дівчат, 31,1% у хлопців). Зворотна картина спостерігається при оцінці важкого року. Тут позитивні оцінки хлопців в два рази перевищують аналогічні оцінки дівчат.

Аналіз вищенаведених даних дає підставу дійти висновку, що студенти, які вчаться у вищих навчальних закладах в порівнянні з учнями першого-другого рівня акредитації володіють зрілішою в соціальному плані Я-концепцією, і саме цей факт лежить в основі того, що вони дають найвищі оцінки класичній музиці. Але часто це є не стільки заслугою загальноосвітньої школи, в якій багато хто із досліджуваних студентів навчався, скільки сім'ї, де батьки мають високий освітній і культурний рівень.

Відмова від низькопробного мистецтва і, зокрема, від малохудожніх зразків рок-музики як різновиду психоемоційного дошінгу може відбутися не тільки при посиленні позицій музичної освіти, що, безумовно, необхідно, але і при створенні всіх тих умов, які приводять до високої самооцінки особи і формування позитивної Я-концепції.

Таким чином, вивчаючи музичні уподобання молоді і знаючи їх зв'язок із змістом ціннісних орієнтації особи, можна з деякою часткою ймовірності скласти уявлення про рівень її соціального розвитку. Музичні інтереси людини складають одну з ланок його загальної духовної культури, і в цій ланці як в дзеркалі може відобразитися з більшою або меншою повнотою вся особа з характерними для неї ціннісними орієнтаціями.

Список використаних джерел

1. Биховський Г. Від катарсису до твору мистецтва // *Psychoanalysis and Culture*. – N.-Y., 1955.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
3. Габричевский А.Г. Опыты по онтологии искусства / А.Г. Габричевский // *Вопросы философии*. 1994. -№ 3. - С. 134-147.
4. Казанцева Л.П. Содержание музыкального произведения в контексте художественной культуры / Л.П. Казанцева. Астрахань: ГП АО ИПК Волга, 2005. - 112 с.
5. Кирчик И.А. Проблемы анализа музыкального времени -пространства / И.А. Кирчик // *Музыкальное искусство и наука* М.: Музыка, 1987. Вып. 1.-С. 85-97.
6. Маслоу А. Самоактуализация // *Психология личности: Тексты*. – М., 1982. – 362 с.
7. Минаев Е.А. Музыкально-информационное поле в эволюционных процессах искусства: автореф. дис. д-ра искусствоведения / Е.А. Минаев. М.: Изд-во РАМ им. Гнесиных, 2000.-66 с.
8. Назайкинский Е.В. Звуковой мир музыки М.: Музыка, 1988 – 254 с.
9. Орлов Г.А. Время и пространство в музыке / Г.А. Орлов // *Проблемы музыкальной науки*. М.: Музыка, 1972. Вып. 1. - С. 358-394.

10. Тургенев И. С. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Т. 6. М.: "Наука", 1981.

Транслітераційний переклад списку використаних джерел

1. Bikhovskiy G. Vid katarsisu do tvoriv mistetstva // Psychoanalysis and Culture. – N.-Y., 1955.
2. Vygotskiy L.S. Psikhologiya iskusstva / 1Pod red. M.G. Yaroshevskogo. – М.: Pedagogika, 1987. – 344 s.
3. Gabrichevskiy A.G. Opyty po ontologii iskusstva / A.G. Gabrichevskiy // Voprosy filosofii. 1994. -№ 3. - S. 134-147.
4. Kazantseva L.P. Soderzhaniye muzykal'nogo proizvedeniya v kontekste khudozhestvennoy kul'tury / L.P. Kazantseva. Astrakhan': GP AO IPK Volga, 2005. - 112 s.
5. Kirchik I.A. Problemy analiza muzykal'nogo vremeni -prostranstva / I.A. Kirchik // Muzykal'noye iskusstvo i nauka M.: Muzyka, 1987. Vyp. 1.-S. 85-97.
6. Maslou A. Samoaktualizatsiya // Psikhologiya lichnosti: Teksty. – М., 1982. – 362 s.
7. Minayev Ye.A. Muzykal'no-informatsionnoye pole v evolyutsionnykh protsessakh iskusstva: avtoref. dis. d-ra iskusstvovedeniya / Ye.A. Minayev. М.: Izdvo RAM im. Gnesinykh, 2000.-66 s.
8. Nazaykinskiy Ye.V. Zvukovoy mir muziki M.: Muzyka, 1988 – 254 s.
9. Orlov G.A. Vremya i prostranstvo v muzyke / G.A. Orlov // Problemy muzykal'noy nauki. М.: Muzyka, 1972. Vyp. 1. - S. 358-394. Т. 6. М.: "Наука", 1981.
10. Turgenev I. S. Polnoye sobraniye sochineniy i pisem v tridtsati tomakh. Т. 6. М.: "Наука", 1981.

Максимов Н.В. Экологичность музыкального пространства как фактор формирования личности

В статье рассмотрена проблема взаимосвязи экологичности музыкального пространства и формирования личности человека. Показано, что основой эстетической реакции являются аффекты, вызываемые искусством, которые переживаются человеком со всей реальностью и силой, но находят свою разрядку в деятельности. Доказано существование связи музыкальных предпочтений человека с гармоничностью и личностной зрелостью, что дает основание определить пути формирования личности средствами музыкального искусства. Высокая оценка и признание классической музыки как важного элемента своего духовного багажа возникают у человека как результат определенной зрелости его просоциальных установок, выбранного стиля жизни, обусловленного системой ценностных ориентаций личности.

Ключевые слова: экологичность, музыкальное пространство, формирование личности человека, искусство, ценностные ориентации личности

Maksymov M. Ecological music space person as a factor of formation

In the article the problem of environmental communications musical space and forming the human person. We show that the basis of aesthetic affects reactions are caused by human art and experienced with all the reality and power, but find yourself easing in activity. This is possible to achieve optimal conditions for supporting human psychological balance with the environment. This happens because the unconscious compensation settings Set consciousness. Otherwise - consciousness suppressed unconscious impulses and the human soul is saturated with conflicting states destructive impulses which at any time can get out of control and push people to immoral or criminal acts. Thus, the musical art - is the activity that allows for harmonization of the internal to the external, that is an important part of identity formation. One of the causes of variation in human behavior and improper adherence to social norms is the influence of the media, cinema, music and more. An integral part of these means of influence is a musical space. The negative impact of the lack of vision of creating an area of contemporary music amplified accumulation disharmonious sound-aggressive environment.

The existence of human communication musical tastes of harmony and personal maturity, which gives reason to identify ways of identity formation by means of music. Appreciation and recognition of classical music as an important element of their spiritual baggage occur in humans as a result of a prosotsialnyh maturity of the plants chosen lifestyle, due to the system of value orientations of individuals.

Keywords: *ecology, music space, the formation of the human person, art, values individual.*